

NIKŠA VAREZIĆ, *Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu. Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb - Dubrovnik, 2018., 392 str.

U autorstvu Nikše Varezića, a u nakladi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti te Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku, u listopadu 2018. objavljena je knjiga *Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu. Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća*. Urednik i recenzent knjige je (sada već pokojni) akademik Nenad Vekarić, dok je drugi recenzent dr. Stjepan Ćosić. Knjiga uz razradu teme, podijeljena u sedam cjelina, sadrži i autorove zahvale (str. 9-10), uvod (str. 11-13), zaključak (str. 341-352), popis izvora (str. 353), literature i objavljenih vrela (str. 354-370), kazalo imena (str. 371-377) te sažetak na engleskom jeziku (str. 379-384), dok zadnje stranice knjige ispunjavaju popisi izdanja Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku (str. 385-391).

Prva i najkraća cjelina knjige nosi naslov *Dubrovačka Republika u 16. i 17. stoljeću* (str. 15-24). U njoj je ukratko objašnjen gospodarski i politički rast Dubrovačke Republike tijekom srednjovjekovlja i zadržavanje stečenoga utjecaja u novom vijeku. Dubrovnik je iskoristio svoju ulogu posrednika između Zapada i Istoka, te s potporom Svete Stolice i Španjolske, koji su prepoznali korisnost katoličkih dubrovačkih trgovaca po Osmanskom Carstvu, uspijevaao održavati svoju neutralnost, usprkos činjenici da su bili osmanski haračari. U nastavku poglavlja ukratko su opisani pokušaji Venecije da ugrozi dubrovačku neutralnost te opasnosti od oporavljenog Osmanskog Carstva krajem 17. stoljeća.

Naslov druge cjeline je *Uloga i važnost Dubrovnika unutar globalnih interesa Rimske kurije* (str. 25-41). Autor u ovom dijelu knjige pojašnjava razloge papinske podrške i tolerancije specifičnog dubrovačkog položaja kao katoličke enklave u osmanskim zagrljaju. Blizina Crkve bosanske i pravoslavnoga pučanstva Dubrovniku su već u srednjem vijeku dali važan strateški položaj, dok su novovjekovni trgovački

ugovori s muslimanskim imperijem Dubrovčanima olakšavali pristup zaleđu. Stoga se Sveta Stolica za svoje misijske i pastoralne aktivnosti oslanjala na Dubrovčane, kojima su Osmanlije dopuštali gradnju kapelice u svakoj trgovačkoj koloniji. Posttridentska nastojanja Rimske kurije za stjecanjem univerzalnoga prvenstva pomoću crkvenoga ujedinjenja s pravoslavicima, bili su još jedan razlog papinske potpore Dubrovniku. Dubrovački su diplomati pak koristili svoj položaj na granici civilizacija te nužnost plaćanja tributa Osmanlijama opravdavali očuvanjem kršćanske vjere u tim krajevima.

U trećoj cjelini, *Republika Sv. Vlaha i Res publica Christiana tijekom 16. stoljeća. Dubrovnik tijekom prve i druge Svete lige* (str. 43-94), autor je fokus stavio na mletačke pokušaje ugrožavanja dubrovačke neutralnosti. Na početku cjeline opisan je koncept univerzalne kršćanske zajednice, zvane "Res publica Christiana", koja bi, predvođena papom, trebala zajednički promicati kršćansku religiju i štiti je od inovjeraca. Međutim, partikularni interesi protonacionalnih zapadnjačkih kraljevina tijekom novovjekovlja taj koncept učinili su zastarjelim. Ipak, 16. stoljeće bilo je vrijeme hegemonije habsburške Španjolske, koja je konfrontirajući se Osmanlijama u borbi za Sredozemlje, ujedinila svoje interese sa Svetom Stolicom, pa se njihova zajednička politika poistovjećuje s interesima "Res publice Christiane". Produkt takva preklapanja interesa bile su dvije protuosmanske Svete lige između 1538. i 1540. te 1571. i 1573. godine. Član oba saveza bila je i Mletačka Republika koja je u tim ratovima pretrpjela strahovite poraze, a način neutralizacije tih gubitaka bili su njihovi pokušaji uvlačenja Dubrovnika u Svete lige. Venecija je pokušavala kreirati sukob između Dubrovnika i Osmanskoga Carstva te na taj način oslabiti svoga pomorskog rivala s nadom da će tako uspjeti osvojiti Dubrovačke teritorije. Autor u ovom poglavlju prikazuje više mletačkih diplomatskih nasrtaja na Dubrovačku Republiku te ulogu Svete Stolice u obrani Dubrovnika.

Naslov četvrte cjeline je *Diplomatska komunikacija Dubrovačke Republike i Rimske kurije tijekom ranonovovjekovlja* (str. 95-151). Varezić u ovoj cjelini opisuje razvoj dubrovačke diplomacije koja je zbog teritorijalne i vojne nemoći Republike morala biti na visokoj razini. Dubrovački su diplomati bili stalno prisutni u Rimu kao diplomatskom, znanstvenom i kulturnom središtu Europe, a strateška važnost Republike njezine je diplomate smještala u red najvažnijih europskih veleposlanika. Autor opisuje razmirice i negodovanja bolonjskih i malteških diplomata zbog toga što su Dubrovčani na papinskim ce-

remonijama zauzimali hijerarhijski viši položaj. Zbog zaokupljenosti papa uzrokovane njihovom ulogom univerzalnih predvodnika katoličanstva, koje se u 16. stoljeću širi i na druge kontinente, nije bilo lako dobiti papinsku pomoć i pozornost. Stoga je prisutstvo dubrovačkih agenata u Rimu bilo od krucijalne važnosti za istočnojadransku Republiku. Autor u ovoj cjelini navodi imena nekolicine dubrovačkih diplomata, dok posebnu pozornost posvećuje dvojici najznačajnijih, Petru Beneši i njegovu nećaku Stjepanu Gradiću. Rimsku kuriju je u 17. stoljeću obilježila talijanizacija s ciljem zatvaranja za vanjske utjecaje, odnosno umanjivanja utjecaja zapadnih monarhija kroz kardinalski savjet. Takva kadrovska politika dovela je do razvoja relativno nezavisne kurijalne birokracije, a njezinim dijelom postao je i Petar Beneša kao član Državnoga tajništva. Njegova lojalnost Rimskoj kuriji usadila je senzibilitet za potrebe Dubrovnika, a Benešine stečevine u drugoj polovici 17. stoljeća nastavljao je dograđivati njegov nećak Stjepan Gradić, koji je na vrhuncu karijere postao ravnateljem Apostolske knjižnice. Autor u nastavku ove cjeline opisuje razvoj dubrovačke slatkorječive barokne korespondencije, bogate laskavim iskazima odanosti, kako papi tako i njegovim kardinalima, uz konstantno naglašavanje dubrovačkoga graničnog značenja.

Peta cjelina naslova *Kardinal Francesco Barberini - zaštitnik Dubrovačke Republike* (str. 153-170) fokus stavlja na utjecajnog pojedinca iz vrha Rimske kurije te njegovo djelovanje ispunjeno simpatijom za Dubrovnik. Francesco Berberini bio je nećak pape Urbana VIII. (1623.-1644.), za čijeg se pontifikata u Državnom tajništvu isticao Petar Beneša. Nepotizam koji je karakterizirao taj pontifikat stvorio je prilike za uspon Francesca Berberinija, koji će s vremenom prikupiti više važnih dužnosti kao što su papin privatni tajnik, prvi ministar te kardinal kamerlengo, a za ovaj kontekst značajna je i uloga protektora Dubrovačke Republike. Varezić je u ovome poglavlju prikazao više Berberinijevih intervencija u dubrovačku korist koje mu je omogućavala njegova protektorska uloga.

Kratka šesta cjelina nosi naslov *Dubrovačko "Predziđe kršćanstva"* (str. 171-195), a u njoj autor opisuje metode dubrovačkih diplomata, koji su posebno sročnim rečeničnim konstrukcijama konstantno naglašavali ulogu svoje Republike kao braniteljice kršćanstva. Egzistiranje na rubnom području zahtijevalo je upućenost na one "druge", civilizacijski suprotnog identiteta, a Dubrovčani su nastojali tu interakciju opravdati širenjem predodžbi o svojoj važnosti. Jedan od onih koji je prepoznao tu važnost bio je i papa Pio V. (1566.-1572.),

koji je formirajući Svetu ligu u ugovor unio klauzulu o dubrovačkoj neutralnosti. Autor u nastavku cjeline opisuje dubrovačko slavljenje ovoga kanoniziranog pape te uporno pozivanje dubrovačkih diplomata na njega u dopisivanju s njegovim nasljednicima. Spomenom na Pia V. Dubrovčani su htjeli izazvati emocije i dovesti do suosjećanja sa svojom Republikom, a time i do uvažavanja njihovih zahtjeva Rimskoj kuriji.

Posljednja i najopsežnija cjelina knjige nosi naslov *Između mogućnosti i htijenja: papinstvo i Dubrovnik od sredine 17. stoljeća* (str. 197-340), a u njoj je prikazana izmijenjena politička situacija u drugoj polovici 17. stoljeća koja je dovela do opadanja vrijednosti dubrovačke neutralnosti. Univerzalni interes "Res publice Christiane" zamenili su partikularni interesi europskih velesila, često sukobljeni s interesima Papinske Države, čime je opala i politička relevantnost papa, pa su oni bili prisiljeni na vođenje konkordatske politike koja je vodila sekularizaciji Europe. Drugu polovicu 17. stoljeća obilježila je hegemonija Francuske. Vodstvo te države zalagalo se za ostvarenje galikanizma, odnosno formiranje francuske Crkve neovisne od pape, a pod utjecajem kralja. U sukobima s Francuskom i mirovnim akcijama značajnu ulogu odigrao je i Dubrovčanin Stjepan Gradić. Autor nadalje obrađuje i temu Kandijskoga rata, koji je Venecija, za razliku od prethodnih ratova Svete lige, vodila protiv Osmanlija bez pomoći kršćanske koalicije. Iako je izgubljen zajednički interes "kršćanske republike", Rimaska kurija nije mogla pasivno gledati na gubitke kršćanskih teritorija, pa je tijekom 25 godina rata (1645.-1669.) neprekidno financijski pomagala Veneciju. U takvim okolnostima umanjena je mogućnost papinske financijske pomoći Dubrovniku. Međutim, vodstvo Republike i ovoga je puta pronašlo rješenje. Autor u nastavku cjeline opisuje stvaranje i rad više dubrovačkih zaklada stacioniranih diljem Europe, utemeljenih za različite svrhe, čija su sredstva uza suglasnost Rimske kurije prenamijenjena te slana kao financijska pomoć Republici. U takvim okolnostima odvio se i "dies ater" dubrovačke povijesti, veliki potres iz 6. travnja 1667. Kandijski rat i pontifikat Klementa IX. (1667.-1669.) koji, za razliku od svojih prethodnika, nije imao izražene simpatije prema Dubrovniku, dodatno su otežali tu situaciju. Ipak, zalaganjem Stjepana Gradića i kardinala Francesca Berberinija Rimaska kurija izdvojila sredstva nužna za oporavak grada. Međutim, umanjena solidarnost Rima za Dubrovnik u sljedećim godinama, koje su sa sobom donijele smrt boraca za dubrovačke interese Berberinija (1679.) i Gradića (1683.), pretvorila se u potpunu devalvaciju dubrovačke neutralnosti. Nai-

me, ohrabrena slabljenjem osmanske moći Rimski je kurija radila na formiranju nove Svete lige koja će konačno istjerati Turke iz Europe. Ta je liga trebala ujediniti Veneciju, Austriju, Poljsku i Rusiju, a preduvjet je bio nadvladavanje brojnih nesuglasica među njima. Kako bi privukla Veneciju, Rimski je kurija, zarad viših interesa "kršćanske republike", morala odustati od borbe za dubrovačku neutralnost, koja bi svakako u slučaju ostvarenja željenog cilja bila nepotrebna. Uzalud su dubrovački diplomati vapili za "preslavnom uspomenom" Pia V., klauzula o neutralnosti nije unesena u ugovor o formiranju lige. Republika je stoga, u opasnostima koje je donio koalicijski Morejski rat (1684.-1699.), bila prisiljena potražiti novoga zaštitnika. Iako je prividno odustala od Dubrovnika, Rimski je kurija potajno, posredstvom svoga bečkog nuncija Francesca Buonvisija, nagovorila habsburškoga cara Leopolda I. na preuzimanje protektorata nad Republikom. Autor u nastavku cjeline opisuje daljnji tijek rata te nesuglasice Austrije i Venecije po pitanju Dubrovnika. Iako je austrijski protektorat ohrabrio Dubrovačku Republiku na prestanak davanja harača Osmanlijama, kraj rata i mirovni sporazum nije donio željene rezultate. Teritorij Dubrovnika ostao je previše udaljen od habsburških stečevina, pa je Republika krajem 17. stoljeća bila prisiljena na vraćanje u vazalni položaj pod Osmanskim zagrljajem.

Knjiga *Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu. Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća* plod je predanog rada Nikše Varezića. Za potrebe njezina pisanja konzultirana su četiri arhiva i 196 različitih primjeraka objavljenih izvora i literature. Iako Varezićev kreativni citatni naslov knjige, a na isti način je autor naslovio i nekoliko potpoglavlja, sugerira na puno uži okvir istraživanja, ova knjiga obrađuje širi međudržavni kontekst koji je utjecao na odnos Dubrovačke Republike i Svete Stolice. Autor je u ovome djelu prikazao promjene novovjekovnih europskih prilika s posebnom pozornošću na politiku talijanskih država, napose Papinske Države i Venecije, jer su one bile najrelevantnije po pitanju opstojnosti dubrovačke neutralnosti, koja je samoj Republici, smještenoj na periferiji katoličanstva, bila od izrazite egzistencijalne važnosti. Ova knjiga kroz dubrovačku prizmu prikazuje promjene međusobnih odnosa europskih država, opisuje dva stoljeća protuosmanskoga ratovanja te rasvjetljava razloge održavanja male Dubrovačke Republike na sjecištima civilizacija, pa njezin širok predmet proučavanja čitatelju omogućuje obilje novih spoznaja.

Zvonimir Herceg